

Михайло КЕЛЬМАН

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор,
e-mail: mykhailo.s.kelman@lpnu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-4626>

Ростислав КЕЛЬМАН

Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
e-mail: rostyslav.m.kelman@lpnu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7704-2055>

ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ – СПЕЦИФІЧНИЙ МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

<http://doi.org/10.23939/law2024.41.112>

© Кельман М., Кельман Р., 2024

У статті проаналізовано семантичну сутність поняття “обмеження” у міждисциплінарному вимірі. Розгляд наукових джерел дає підстави стверджувати, що правове регулювання – це регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів.

Поняття “регулювання” (від лат. *regulo* – правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось. На нашу думку, регулювати – це визначати поведінку людей та їх колективів, спрямовувати їх функціонування та розвиток, надавати певних меж, цілеспрямовано впорядковувати.

Поряд із цим деякі науковці термін “регулювання” застосовують лише до права як системи норм та деяких інших специфічних правових явищ (правовідносин, актів реалізації норм права). Вони не погоджуються з прийнятим розумінням регулювання суспільних відносин як жорсткого і владного їх нормування державою, законом, оскільки, на їхню думку, категорія “регулювання” не тотожна із примусом, жорстким і владним приписом. Норма права встановлює лише модель відносин, у якій суспільні інтереси повинні співвідноситись з інтересами членів суспільства. Поряд з цим право широко використовує такі засоби впливу на поведінку людей, як стимулювання, заохочення, надання прав тощо.

Обґрунтовано, що для переходу до визначення правового регулювання необхідні відповідні посилання на теорію права, яка надає роз’яснення понять “правового впливу” і “правового регулювання”. Правовий вплив вважається ширшим поняттям, оскільки охоплює нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини не тільки системи спеціальних юридичних засобів (тих, що безпосередньо регулюють ці відноси-

ни – норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування права), але й інших правових явищ – правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу тощо.

Запропоновано визначення “правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку”. Крім такого (власне регулятивного) впливу, право чинить також духовно-ідеологічний вплив на індивідуальну і суспільну свідомість (як у процесі правового регулювання, так і поза ним).

Проаналізовано “обмеження” і “заборони” саме як правові категорії. Досліджено етимологію слів “обмеження” і “заборона”, їх співвідношення між собою та із суміжними і синонімічними поняттями, запропоновано авторський варіант розуміння змісту і сутності вказаних понять.

Виокремлено низку особливостей, які характеризують обмеження і заборони як правові категорії (визначаються у нормативно-правових актах; встановлюються задля запобігання можливим проявам зловживання правом; пов’язані зі “звуженням” правового статусу особи; передбачають специфічну модель поведінки, зокрема обмеження – активну, тобто вчиняти лише те, що визначено межами; заборони – пасивну, тобто утримуватись від вчинення заборонених дій; виконують охоронну і захисну функцію суспільних відносин; їх недотримання супроводжується негативною реакцією держави).

Визначено поняття, ознаки, здійснено класифікацію та виконано системний аналіз обмежень і заборон як засобів правового регулювання. Виконавши аналіз словникової, довідникової, енциклопедичної літератури, а також фахових правових джерел, у статті наводимо сформульовану авторську дефініцію поняття “обмеження”. Специфіка саме цих обмежень і заборон полягає в особливій сфері застосування (вони поширюються на фізичних осіб під час реалізації ними повноважень у межах державної служби); поширюються на спеціальних суб’єктів (безпосередньо на осіб, що мають правовий статус державних службовців); їх застосування зумовлено спеціальною метою; їм притаманне специфічне, комплексне нормативно-правове регулювання; їх застосування забезпечене державним примусом.

Виявлено характерні ознаки, притаманні обмеженням і заборонам у сфері правового регулювання (вони є індивідуальними; превентивними; лімітувальними; примусовими; наявний спеціальний суб’єкт; пов’язані з професійною діяльністю; пов’язані з деліктними нормами) та пояснено їх сутність.

Охарактеризовано нормативну основу визначення і застосування обмежень і заборон як засобів правового регулювання (матеріальне законодавство, процесуальне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти). Здійснено класифікацію обмежень і заборон і запропоновано умовно поділяти їх на три групи (особисті, майнові та змішані).

Ключові слова: регулювання; обмеження; заборона; метод; правовий вплив; правове регулювання; правові категорії; саморегулювання; нормативне регулювання; індивідуальне регулювання.

Постановка проблеми. Формування демократичного суспільства і правової держави тісно пов’язане із правовими обмеженнями. Права й свободи людини та громадянина є пріоритетними, але вони не є абсолютними і безмежними. Для підтримання стабільності в країні, забезпечення умов для існування кожного індивіда і поступального розвитку необхідна адекватна наявним умовам система обмежень прав і свобод.

Така основоположна ознака правової держави, як поділ влади, безпосередньо пов’язана з правовими обмеженнями. Розділити функції та повноваження гілок влади – означає установити для

кожної з них такі обмеження, які утримуватимуть законодавчі, виконавчі, судові органи і посадових осіб на всіх рівнях у конкретних межах, щоб унеможливити свавілля.

Сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових обмежень. Це пояснюється тим, що категорія, яка є предметом розгляду, інтегративна, узагальнювальна. Але оскільки її широко використовують в законодавстві на всіх рівнях і в правовій науці, то необхідно уточнити значення цього поняття.

Усі вказані обставини свідчать про необхідність вироблення єдиного підходу до розуміння сутності, ролі та умов ефективності застосування правових обмежень на всіх рівнях, а отже, і їх повного та всебічного аналізу.

Мета статті – аналіз семантичної сутності поняття “обмеження” у міждисциплінарному вимірі.

Аналіз дослідження проблеми. Категорію “правові обмеження” доволі широко використовують у законодавстві та юридичній літературі. Правознавці розглядали її неодноразово як на загальнотеоретичному рівні, так і у межах галузей і підгалузей вітчизняного права. Досліджуючи проблему ефективності правових засобів, торкалися теми правових обмежень М. Козюбра, В. Погорілко та А. Заєць. У зв’язку з видами правових норм та питаннями їх впливу на суб’єктів права характеризували обмеження П. Рабінович, Н. Оніщенко, М. Костицький, В. Горшенев. Ю. Оборотов, описуючи заборонні норми права, співвідносячи їх із обмеженнями.

Досліджуючи механізм впливу права на суспільні відносини та умови підвищення ефективності цього впливу, звертали увагу на правові обмеження такі автори, як А. Колодій, М. Кельман, Л. Луць, Р. Луцький, А. Крижанівський, Ю. Тодика. Вивчаючи умови ефективності законодавства, у низці робіт згадують обмежувальні заходи С. Погрібняк, Р. Калюжний, О. Остапенко.

Безпосередньо правових обмежень, їх поняття, функцій та проблем ефективності впливу стосується низка робіт. Вони характеризують цю категорію як парну із правовим стимулом і обґрунтовують сутність, види та функції правових обмежень як інформаційно-психологічних засобів впливу права. Важливе значення має аналізований засіб у сфері здійснення влади. Більшість дослідників аналізують серед інших положень роль і місце правових обмежень у цій галузі – Є. Додін, О. Дудуров, С. Бобровник, М. Козюбра, В. Ковальчук, Ю. Ключковський, О. Мельник та ін.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб розкрити поняття та особливості дії правового обмеження як методу правового регулювання, на нашу думку, необхідно розпочати саме із визначення поняття правового регулювання, особливостей, складу та інших, на перший погляд, прихованих особливостей.

Харківський науковець І. Сирота зазначає: “... ми переконані, що у сучасному правовому просторі ефективно використовуються процеси регулятивного спрямування і цілком закономірно вони позначені і, звісно, охарактеризовані через відповідні категорії. А ті категорії, що пов’язані з процесом регулювання, наділені системними властивостями і утворюють понятійний ряд правового регулювання. У складі зазначених систем між її складовими відбуваються дуже суттєві та еволюційні зрушення. Відомо, що демократична система назагал інформацію має сприймати ззовні, використовуючи її для своєї модернізації для переходу у наступний етап, більш якісний, при цьому на кожному оновленому етапі основним завданнями є збереження стійкості, єдності, рівноваги; при цьому для підтримки своєї ідентичності постійно необхідно модернізувати свої складові елементи та структурні складові. Зазначені завдання можна вирішити за однієї умови – регулювання зовнішнє має виступати як єдиний процес, що є фазою впорядкування та функціонування цієї системи” [1, с. 23].

Для адекватнішого розуміння самого терміна “регулювання” зазначимо, що наукові категорії є визначальним мірилом світоглядності самої правової науки, вони дають можливість ґрунтовніше

окреслити різні складові досліджуваних об'єктів, а також явищ та процесів правової реальності; власне, вони мають бути насамперед зрозумілими, конструктивними і містити характерні для них відповідні ознаки, притаманні цим поняттям. Аналіз наукових джерел дає нам підстави окреслити основні дефініції, які безпосередньо стосуються розкриття поняття “регулювання”. Тому насамперед маємо уточнити для себе такі поняття, як: регулювання, індивідуальне регулювання, саморегулювання, правове регулювання, нормативне регулювання. Переконані, що детальний науковий аналіз перерахованих правових категорій дасть переконливі аргументи, щоб з'ясувати їх на належному теоретико-методологічному рівні, і, безперечно, відведе їм належне місце у системі, сприятиме визначенню їх місця у системі інших наукових категорій. Ми є свідками того, що ця проблематика набуває неабиякої теоретичної та практичної цінності у державотворчих та правотворчих процесах, особливо в умовах воєнного стану.

Насамперед необхідно сформулювати саме визначення поняття “регулювання”. У юридичних словниках ми знайшли різну інтерпретацію: підкорятися певному порядку, правилу; встановлювати правильну та вкрай необхідну для певної роботи взаємодію частин апарату, механізму, пристрою; щось робити для того, щоб отримати певні показники тощо [2, с. 480].

Автори підручника за загальною редакцією професора М. Козюбри наголошують: “для спільного проживання у соціумі умовою була відповідна поведінка індивіда, при цьому на неї впливали й інші фактори та обставини. Крім того на особу здійснювався вплив різних засобів. Власне цей процес цілеспрямованого, безпосереднього впливу на поведінку людей виокремлює поняття соціального регулювання” [3, с. 80].

У юридичному словнику зазначено, що правове регулювання – регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів [4, с. 589].

Сам термін “регулювання” походить від латинського слова і в буквальному розумінні означає “правило”, тобто приведення чогось у відповідність з чимось. Переконані, що регулювати – це впливати, визначати відповідну поведінку людей та їх осередків, спрямовуючи такий вплив на розвиток та ефективне функціонування, а також впорядкування та визначаючи перспективи подальшого буття. Зазначену думку поділяють і автори підручника за редакцією професора В. Копейчикова, підкреслюючи, що: “термін “регулювати” визначає чіткі кордони, окреслює поведінку людей, визначає у суспільних відносинах належний порядок, стабільність, відповідну впорядкованість, і найголовніше ...напрями подальшого прогнозованого розвитку” [5, с. 217].

Аналіз наукових джерел підтверджує, що деякі учені дискутують про термін “регулювання”, відносять його лише до феномену права як системи правових норм та до деяких інших відповідних правових явищ, скажімо, правовідносин, актів реалізації норм права. Виникає питання, чому вони дотримуються таких поглядів і не сприймають регулювання суспільних відносин як впливове нормування з боку владних інститутів (держави, законів). Ці науковці переконані, що категорію “регулювання” не слід порівнювати з примусом, жорстким і владним приписом. Правова норма визначає лише модель відносин, і цілком закономірно, що у ній потреби, інтереси суспільні повинні співвідноситись із інтересами усіх членів суспільства, окрім цього право як багатогранне явище використовує різноманітний інструментарій для впливу на поведінку людей – заохочення, стимулювання, надання пільг, прав [6, с. 9–16].

Ми цілком поділяємо думку сучасних вітчизняних учених, що пізнання категорії “регулювання” – це процес, який потребує усвідомлення, кристалізації його сутності. Звісно, тут не обійтися без таких аспектів щодо розуміння сутності регулювання, як звичаї, традиції, менталітет певної країни, які цілком логічно визначають межі правового усвідомлення предмета аналізу. Вивчаючи сутність процесу регулювання, науковці враховують традиції певної держави і використовують вже накопичені знання про предмет дослідження.

Але для переходу до визначення правового регулювання необхідно зробити відповідні посилання на теорію права, яка надає роз'яснення понять “правовий вплив” і “правове регулювання”. Вважаємо, що правовий вплив є дещо ширшим поняттям, тому що охоплює як нормативний, так і

організаційний вплив на відповідні суспільні відносини, і не тільки системи юридичних засобів (тих, що безпосередньо регулюють ці відносини – норм права, правовідносин, актів реалізації і застосування права). Адже вже своїм існуванням право впливає на поведінку людей, тобто має певний юридичний вплив – виховний, інформаційний та інший (крім регулятивного). Як культурна та інформаційна цінність право визначає діяльність людей, вводить її в межі цивілізованих суспільних відносин. Тобто правовий вплив – це не тільки суто нормативний (регулятивний), але і психологічний, ідеологічний вплив на почуття, свідомість і дії людей (інформаційний та ціннісно-орієнтаційний вплив права) [7, с. 16–18].

На думку П. Рабіновича: **“правове регулювання – це діяльність, яка здійснюється державно-владними інститутами при допомозі юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх закріплення, упорядкування, охорони та розвитку”** [8, с. 165],

Це процес, який передбачає різноманітні засоби регулювання, використовуючи інститути, що наділені специфічними повноваженнями, з метою регулювання відносин між різними суб'єктами.

Предмет регулювання – суспільні відносини. До окресленої структури зараховують мету, завдання та результат, які потребують відповідного регулювання та на які спрямовані дії суб'єктів регулятивного впливу та юридичні факти, які зумовлюють регулювання. Аналіз наукової літератури дає підстави визначити предмет регулювання: до них ми зараховуємо юридично значущі відносини, стійкі щодо подій та дій; державно-правовий контроль припускається; визначають не тільки внутрішню, а й зовнішню потребу в регулюванні.

Харківський правознавець О. Куракін наголошує, що предмет правового регулювання – це не тільки фактичні суспільні відносини, а відповідний правопорядок, який встановлюється у відповідній сфері об'єкта правової регуляції [9, с. 20]. Інша позиція: під предметом слід розуміти те, що регулює право, тобто певні види суспільних відносин, які є складною, багатоаспектною категорією. Прихильники такого підходу приділяють увагу структурі предмета правового регулювання, до якої належать такі елементи: відповідні суб'єкти – індивідуальні та колективні; поведінка, вчинки, дії; об'єкти (предмети, явища); соціальні факти (події, обставини) [3, с. 266].

Автори підручника *“Загальна теорія права”* цілком резонно зазначають, що спектр суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню, не є постійним; він може змінюватися залежно від потреб суспільства [3, с. 98],

Ми переконані, що до предмета правового регулювання можемо зарахувати лише ті відносини, що регулюються правом і потребують такого регулювання. Власне, право не може регулювати думки людей, а також інші вияви їх поведінки, ті, що не піддаються фіксації [11, с. 228].

Авторський колектив підручника у складі Є. Гіди, Є. Білозьорова, А. Завального та інших визначають предмет правового регулювання як конкретні вольові суспільні відносини та виділяють такі його властивості: вольовий характер; право регулює ті відносини, які потребують такого регулювання і є значущими для усіх без винятку [11, с. 101].

Ю. Ведерніков та А. В. Папірна у своєму підручнику наголошують, що до предмета правового регулювання належать якісно однорідні суспільні відносини, які регулюються правовими нормами [13, с. 138].

Суб'єкт, об'єкт, зміст, динамічні фактори як елементи допомагають нам відмежовувати предмет правового регулювання однієї галузі від іншої. Тому предмет правового регулювання слід розглядати як визначальний критерій системи права, який доповнюється відповідним методом правового регулювання [13, с. 130–131].

Отже, поняття правового регулювання є різнобічним, його можна розглядати із багатьох сторін, але необхідно погодитись із тим, що все ж це процес регулювання відносин, які існують та виникають у суспільстві, й це регулювання здійснюється саме завдяки праву. Із цього розуміння випливає предмет правового регулювання, під яким розуміють сукупність однорідних суспільних відносин, які регулюються встановленими нормами права. Безпосередньо предмет правового регулювання вказує на групу правових суспільних відносин, які піддаються регулюванню. Є й інші

позиції щодо визначення поняття предмета правового регулювання, які наведемо нижче, проте критично різних визначень немає.

Проблема використання правових обмежень як правових засобів та способів є фактично загальнотеоретичною, оскільки саме визначення та розуміння слова “обмеження” у юриспруденції використовують у багатьох значеннях. Для прикладу, його використовують і стосовно права загалом, у випадках розгляду права як фактора обмеження свободи [14, с. 36]

Також правові обмеження можуть розглядатися стосовно багатогранних режимів правового регулювання. У такому випадку під режимом розуміють наявність визначених контрольних параметрів, що обмежують той чи інший спосіб правового регулювання [15, с. 98]. Тобто у найзагальнішому розумінні правові обмеження – це всі ті юридичні інструменти, завдяки яким задовольняються інтереси суб’єктів права, які забезпечують досягнення поставлених правових цілей. До правових обмежень, які використовує право задля правового регулювання, можна зарахувати правові норми та принципи права, договори, юридичні факти, суб’єктивні права та свободи, юридичні обов’язки, приписи, заборони, покарання тощо. Незалежно від галузевої належності того чи іншого правового обмеження, їм притаманні певні особливості та ознаки. До них можна зарахувати те, що вони виражають юридичне досягнення цілей правового регулювання через встановлення певних кордонів, меж, які обмежують свободу поведінки. Також до ознак можна зарахувати те, що правові обмеження забезпечені юридичною силою та гарантуються державою. Отже, доцільно сказати, що правовим обмеженням притаманні й соціальні риси. Тобто правові обмеження є соціальними регуляторами суспільних відносин. Правові обмеження своєю дією демонструють можливості права, його потенціал у регулюванні суспільних відносин, а також потенціал у задоволенні різних видів потреб. Соціально-політичний сенс постановки проблеми правових обмежень полягає у тому, що вони є не тільки соціальною необхідністю, але й те, що вони є певним видом об’єктивної закономірності, яка завдяки ефективному досягненню цілей, поставлених перед ними, виражають цінність права як особливого регулятора соціальних відносин [16, с. 43–45].

На практиці правові обмеження використовують у чітко встановленому порядку, завдяки чому досягається виконання економічних, політичних, соціальних, трудових, цивільних та інших завдань, які потребують вирішення та врегулювання для суспільства та держави. Система правових засобів впливає на суспільні відносини завдяки встановленню певних кордонів, меж, лімітів, які і створюють певний інструмент, або механізм правового обмеження. Правові обмеження мають такі властивості та у своєму арсеналі такий набір інструментів, які не були притаманні першим соціальним регуляторам, таким як звичаї, принципи моралі або релігійні норми. До того ж у результаті науково-технічного прогресу, розвитку виробництва, та сфери інтелектуальних технологій зросла необхідність та цінність застосування правових обмежень як одного із основних інструментів. Отже, правові обмеження є головним інструментом, який забезпечує нормальне функціонування всього суспільства та ефективність соціального управління [17, с. 172–173]. Саме тому правильний вибір меж правового регулювання повинен унеможливити помилкове використання правових обмежень для тих відносин, які потребують якісно іншого соціального регулювання.

Важливу роль правові обмеження відіграють у разі їх застосування під час правотворення. Правові обмеження у цьому випадку набувають спеціальну юридичну форму, а сам термін правових обмежень починає виражати юридичну інформацію, яка може використовуватися для законодавства на декількох рівнях. Саме тому необхідно дослідити вплив правових обмежень у законодавчості. Отже, правові обмеження передбачено безпосередньо у статтях та нормах законодавства. Їх закріплення відбувається через різні форми вираження, такі як: заборони, приписи, обов’язки, покарання, недопущення тощо. Правові обмеження можуть бути обмеженнями, навіть якщо відсутнє саме слово “обмеження”. У цьому випадку обмеження – не синонім, а родове поняття. Наприклад, ст. 3 Конституції України зазначає, що обов’язком держави є забезпечення прав та свобод громадянина. У наведеному прикладі “обов’язок” – це “обмеження” для держави, оскільки вона не

повинна вчиняти ті чи інші дії, або бездіяльність, що може спричинити порушення прав та свобод, які перебувають під охороною [18].

Другою особливістю використання правових обмежень у законотворчій діяльності є можливість їх введення у дію непрямим способом. Тобто не обов'язково використовувати терміни “обов'язок” або “заборона”, або “обмеження”, щоб ввести у дію певне обмеження. Особливими словниковими формулюваннями, такими як “не може мати”, “обіймати посаду”, “за винятком”, “окрім”, можна або посилити, або пом'якшити (або скасувати обмеження). Як приклад наведемо ст. 103 КУ, де наголошено на тому, що глава держави не може мати іншого представницького мандата або обіймати посаду в органах влади, інших організаціях, що має на меті одержання прибутку [19]. У згаданій статті вислів “не може мати” встановлює обмеження. Прикладом пом'якшення обмеження є положення законодавства про народних депутатів, які не повинні займатися роботою, яка є оплачуваною, крім викладацької, наукової діяльності у вільний від виконання обов'язків народного депутата час. У цьому випадку вислів “за винятком” є пом'якшенням вже встановленого правового обмеження.

Ще однією особливістю використання правових обмежень у правотворчій діяльності є те, що “обмеження” використовують у назвах цілих правових актів, законів, кодексів, а також для назви розділів, статей та пунктів. Таке використання самого терміна “обмеження” надає можливість як законотворцю, так і суб'єктам, які стикаються із тим чи іншим актом в процесі суспільних відносин, істотно зменшити кількість повторень або неправильного розуміння суті правової норми. Виступаючи як форма стиснутої правової інформації, поняття правового обмеження може замінити численні юридичні терміни, які мають єдину регуляційну мету. Наприклад, Закон України “Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення”, Закон України “Про обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв”, Закон України “Про санкції”, стаття Закону України “Про статус народного депутата України” тощо. Сучасне українське законодавство містить чимало нормативно-правових актів, які використовують різні форми вираження “обмежень” у назвах статей, розділів або цілих нормативно-правових актів. Окрім національного законодавства, обмеження у назвах нормативно-правових актів використовують і на міжнародній арені. Найпоширеніші такі юридичні засоби відображено у всезагальній Декларації прав людини, міжнародних пактах про економічні, соціальні та культурні права. Наведемо конкретні приклади: “Конвенція про обмеження тривалості робочого часу на промислових підприємствах до 8 годин на день та 48 годин на тиждень”, “Договір про нерозповсюдження ядерної зброї”. Використовують обмеження і у міжнародних нормах, наприклад, серед останніх змін, внесених у законодавство США: заборони щодо здійснення операцій з проведення фінансових операцій, де зафіксовано ці терміни з назвами компаній, які перебувають під санкціями.

Висновки. Сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових обмежень. Це пояснюється тим, що аналізована категорія є інтегративною, узагальнювальною. Але, оскільки її широко використовують в законодавстві на всіх рівнях і в правовій науці, необхідно уточнити значення цього поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сирота І. М. (2001). Право соціального забезпечення в Україні: підручник. Харків: Одісей. 420 с.
2. Словник української мови: в 11 т. (1977). АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8 : Природа-Ряхтливий. Ред. тому: В. О. Винник та ін. 927 с.
3. Загальна теорія права: підручник (2015). За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте. 392 с.
4. Юридичний словник. URL: <https://violity.com/ua/110413952-yuridichnij-slovník-redakciya-babiya-b-m-ta-insh> (дата звернення: 06.02.2024).
5. Загальна теорія держави і права (1997). За ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком. 320 с.
6. Тарахович Т. І. (2010). Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. Вип. 49. С. 9–16.

7. Платоненко О. С. (2017). Правове регулювання суспільних відносин: теоретичні основи. Заборонні засоби регулювання суспільних відносин. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація “Істина”. С. 16–18
8. Рабінович П. М. (2021). Основи теорії та філософії права: навч. посіб. Львів: Видавництво ЛОБФ “Медицина і право”. 256 с.
9. Куракін, О. М. (2016). Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 40 с.
10. Чемодурова А. (2020) Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво. Господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267.
11. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів (2009) / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право. 584 с.
12. Теорія держави і права: підручник (2011) / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: ФОП О. С. Ліпкан. 260 с.
13. Ведерніков Ю. А. (2008). Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Знання. 333 с.
14. Процевський О. І. (2014). Заборона примусової праці як складова принципу свободи праці. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Право*. Вип. 22. С. 30–40.
15. Конституція України. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.02.2024).
16. Настюк В. Я., Белєвцева В. В. (2009). Адміністративно-правові режими в Україні: монографія. Харків: Право. 128 с.
17. Полянський Т. Т. (2013). Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Київ: Редакційний журнал “Право України”; Харків: Право. 376 с.
18. Шимон О. М. (2018). Зарубіжний досвід правового регулювання та застосування обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов’язаним з корупцією. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. С. 169–175.
19. Закон України “Про статус народного депутата України”. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 06.02.2024).

REFERENCES

1. Syrota I. M. (2001). *Pravo sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini* [The law of social security in Ukraine]: pidruchnyk. Kharkiv: Odisei Publ. 420 p. [in Ukrainian].
2. *Slovnnyk ukrainskoi movy: v II t.* (1977). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.]. AN Ukrainkoi RSR, In-t movoznav. im. O. O. Potebni; redkol.: I. K. Bilodid (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka Publ, 1970–1980. Vol. 8: Pryroda-Riakhtlyvyi. Red. tomu: V. O. Vynnyk ta in. 927 p. [in Ukrainian].
3. *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* (2015). [General theory of law]. Za zah. red. M. I. Koziubry. Kyiv: Vaite Publ. 392 p. [in Ukrainian].
4. *Yurydychnyi slovnyk* [Legal dictionary]. URL: <https://violity.com/ua/110413952-yuridichnij-slovnik-redakciya-babiya-b-m-ta-insh> (Accessed: 06.02.2024) [in Ukrainian].
5. *Zahalna teoriia derzhavy i prava* (1997). [General theory of the state and law]. Za red. V. V. Kopieichy-kova. Kyiv: Yurinkom Publ. 320 p. [in Ukrainian].
6. Tarakhovych T. I. (2010). *Pravove rehuliuвання ta pravotvorchist: spivvidnoshennia poniat* [Legal regulation and law-making: correlation of concepts]. *Derzhava i pravo*. Vol. 49. P. 9–16 [in Ukrainian].
7. Platonenko O. S. (2017). *Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: teoretychni osnovy. Zaboroni zasoby rehuliuвання suspilnykh vidnosyn* [Legal regulation of social relations: theoretical foundations. Prohibited means of regulating social relations]. *Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: aktualni problemy ta vymohy sohodennia*. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Zaporizhzhia: Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia “Istyna”. P. 16–18 [in Ukrainian].
8. Rabinovych P. M. (2021). *Osnovy teorii ta filosofii prava* [Basics of theory and philosophy of law]: navch. posib. Lviv: Vydavnytstvo LOBF “Medytsyna i pravo”. Publ. 256 p. [in Ukrainian].
9. Kurakin O. M. (2016). *Mekhanizm pravovoho rehuliuвання: teoretyko-pravova model* (2016) [Mechanism of legal regulation: theoretical and legal model]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv. 40 p. [in Ukrainian].

10. Chemodurova A. (2020). *Pravove rehuliuвання ta yoho efektyvnist u suchasnomu sviti* [Legal regulation and its effectiveness in the modern world]. *Pidpriemnytstvo. Hospodarstvo i pravo*. 2020. No. 4. Pp. 262–267 [in Ukrainian].
11. *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv* (2009). [General theory of the state and law: a textbook for students of legal higher educational institutions]. M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko ta in. Za red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo Publ. 584 p. [in Ukrainian].
12. *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* (2011). [Theory of the state and law: a textbook]. Hida Ye. O., Bilozorov Ye. V., Zavalnyi A. M. ta in.; za zah. red. Ye. O. Hidy. Kyiv: FOP O. S. Lipkan Publ. 260 p. [in Ukrainian].
13. Vediernikov Yu. A. (2008). *Teoriia derzhavy i prava: navch. posib.* [Theory of the state and law: a study guide]. Kyiv: Znannia Publ. 333 p. [in Ukrainian].
14. Protsevskiy O. I. (2014). *Zaborona prymusovoi pratsi yak skladova pryntsypu svobody pratsi* [Prohibition of forced labor as a component of the principle of freedom of labor]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho nats. pedahoh. universytetu im. H. S. Skovorody. Pravo*. Vol. 22. Pp. 30–40. [in Ukrainian].
15. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed: 06.02.2024) [in Ukrainian].
16. Nastiuk V. Ya., Bieliutseva V. V. (2009). *Administratyvno-pravovi rezhymy v Ukraini: monohrafiia* [Administrative and legal regimes in Ukraine: monograph]. Kharkiv: Pravo Publ. 128 p. [in Ukrainian].
17. Polianskyĭ T. T. (2013). *Zlovzhyvannia pravom (zahalnoteoretychne doslidzhennia): monohrafiia* [Abuse of law (general theoretical study): monograph]. Kyiv: Redaktsiinyi zhurnal "Pravo Ukraïny"; Kharkiv: Pravo Publ. 376 p. [in Ukrainian].
18. Shymon O. M. (2018). *Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuвання ta zastosuvannia obmezhen i zaboron yak zasobiv zapobihannia administratyvnym pravoporushenniam, poviazanym z koruptsiieiu* [Foreign experience of legal regulation and the application of restrictions and prohibitions as means of preventing administrative offenses related to corruption]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. No. 3. Pp. 169–175 [in Ukrainian].
19. *Zakon Ukrainy "Pro status narodnoho deputata Ukrainy"* [The Law of Ukraine "On the Status of People's Deputy of Ukraine"]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (Accessed: 06.02.2024) [in Ukrainian].

Дата надходження: 02.02.2024 р.

Mykhailo KELMAN

Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Department of theory of law and constitutionalism,
Institute of law, psychology and innovative education,
Doctor of legal sciences, Professor,
e-mail: mykhailo.s.kelman@lpnu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-4626>

Rostislav KELMAN

Lviv Polytechnic National University,
graduate student of the Department of theory of law and constitutionalism,
Institute of law, psychology and innovative education,
e-mail: rostislav.kelman.mpv.2019@lpnu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7704-2055>

LEGAL RESTRICTIONS ARE A SPECIFIC METHOD OF LEGAL REGULATION

The analysis of scientific sources provides grounds to assert that legal regulation is the regulation of social relations carried out through law and the entire set of legal means. The concept of "regulation" (from Latin *regulo* – rule) implies organization, adjustment, and bringing something into conformity

with something else. In our view, to regulate means to define the behavior of individuals and their collectives, to direct their functioning and development, to provide certain limits, and to organize them purposefully.

Alongside this, some scholars relate the term “regulation” solely to law as a system of norms and some other specific legal phenomena (legal relations, acts of law implementation). They disagree with the existing understanding of the regulation of social relations as the rigid and authoritative norming by the state and law, as, in their opinion, the category of “regulation” is not synonymous with coercion, rigid, and authoritative prescription. The legal norm establishes only a model of relations in which social interests must be correlated with the interests of society members, and alongside this, law widely uses such means of influencing people's behavior as stimulation, encouragement, granting rights, etc.

It is argued that to transition to the definition of legal regulation, it is necessary to refer to the theory of law, which provides explanations for the concepts of “legal influence” and “legal regulation”. Legal influence is considered a broader concept, as it includes the normative-organizational influence on social relations not only through a system of special legal means (those that directly regulate these relations-legal norms, legal relations, acts of implementation and application of law), but also through other legal phenomena – legal consciousness, legal culture, legal principles, law-making process, etc.

A proposed definition states that legal regulation is the authoritative influence on social relations carried out by the state through all legal means for the purpose of their organization, establishment, protection, and development. Besides such (regulatory) influence, law also exerts a spiritual-ideological influence on individual and social consciousness (both in the process of legal regulation and beyond).

“Restrictions” and “prohibitions” as legal categories have been analyzed. The etymology of the words “restriction” and “prohibition”, their relationship to each other and to adjacent and synonymous concepts, have been explored, and an original interpretation of the content and essence of these concepts has been proposed.

A number of features characterizing restrictions and prohibitions as legal categories have been identified (defined in normative legal acts; established to prevent potential abuses of law; associated with a “narrowing” of an individual's legal status; presuppose a specific model of behavior, specifically restrictions entail active behavior, meaning to do only what is defined within limits; prohibitions entail passive behavior, meaning to refrain from doing prohibited actions; they perform a protective function in social relations; non-compliance with them is accompanied by a negative response from the state.

The concept, characteristics, classification, and a systematic analysis of restrictions and prohibitions as means of legal regulation have been defined. Based on the analysis of dictionary, reference, encyclopedic literature, as well as specialized legal sources, the article formulates original definitions of “restriction”. The specificity of these particular restrictions and prohibitions lies in their special area of application (they apply to individuals when exercising their powers within the civil service); they apply to specific subjects (directly to individuals who have the legal status of civil servants); their application is determined by a special purpose; they are characterized by specific, comprehensive normative legal regulation; their application is ensured by state coercion.

Distinctive features inherent to restrictions and prohibitions in the field of legal regulation have been identified: individual character; preventive nature; limiting aspect; coercive nature; the presence of a special subject; connection to professional activity; relation to delict norms, and their essence has been explained.

The normative basis for defining and applying restrictions and prohibitions as means of legal regulation has been characterized (substantive legislation, procedural legislation, sub-legislative normative legal acts). A classification of restrictions and prohibitions has been conducted, and it is proposed to conditionally divide them into three groups (personal, property, and mixed).

Key words: regulation; restriction; prohibition; method; legal influence; legal regulation; legal categories; self-regulation; normative regulation; individual regulation.